

VIIPURIN SUOMALAISEN
KIRJALLISUUSSEURAN
TOIMITTEITA

19

Arki, kirkko, artefakti

Viipurin kulttuurihistoriaa
Ruotsin ajalla (n. 1300–1710)

TOIM.
PETRI KARONEN

Kannen kuvat:

Hämeessä ja Viipurin läänissä 1630-1650-luvulla toimineen maanmittari Anders Strengin (k. n. 1644) vuoden 1640 tienoilla laatima Viipurin asemakaava (O. A. Oxehufwudin jäljennös 1800-luvun jälkipuoliskolta).

Museovirasto: Historian kuvakokoelma

Johan Grummellierin (mestari 1682-1701/1707) valmistama barokkinen juomakannu.

Reitzin säätöön kokoelmat.

Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 19

Arki, kirkko, artefakti - Viipurin kulttuurihistoriaa Ruotsin ajalla (n. 1300-1710)

Toimittanut: Petri Karonen

Graafinen suunnittelu ja taitto: Eemeli Nieminen

ISBN (painettu): ISBN 978-952-67216-4-4

ISBN (PDF): ISBN 978-952-67216-5-1

ISSN: 1236-4304

Painettu: 2017, Juvenes Print

Painosmäärä: 200kpl

Ensimmäinen painos.

Julkaisija: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki

VIIPURIN ASUKKAAT 1670-1680-LUVULLA

KUSTAA H. J. VILKUNA

1670- ja 1680-luvun Viipuri oli Viipurin Karjalan, Kymenkartanon ja Savonlinnan läänin hallinnon keskus. Se lukeutui valtakunnan kansainvälisimpiin keskuksiin ja oli asukasluvultaankin maan neljänneksi tai viidenneksi suurin. Siellä erilaiset sosiokulttuuriset ryhmät asuivat eri paikoissa – jopa niin, että voi puhua ryhmien eristäytymisestä.

Viipurin asujaimiston runko koostui monenkirjavasta porvaristosta, vauraasta saksalaisesta kerroksesta, joka hallitsi kaupungin suurimpia ja komeimpia kivitaloja ja enintä osaa hallintoviroistakin, ruotsalaisesta kerroksesta, joka niin ikään oli verraten vaurasta ja piti paikallishallinnon virkoja hallussaan, sekä alimmasta suomalaisesta osasta, joka asui lähinnä esikaupunkialueilla. Näiden ja sotaväen lisäksi Viipurissa oli ranskalaisia, englantilaisia, hollantilaisia ja venäläisiä kauppiaita ja käsi-työläisiä; peruukintekijät tulivat Ranskasta, lääkärit Saksasta. Kaupunkikuvaan kuuluivat myös ulkomaiset laivat ja karjalaiset talonpojat, kerjuulla kulkevat vähäväkiset, rammot ja vanhukset. Kaupungin kupeessa oli hoitolaitoksensa spitaalisia ja hulluja varten.

Vauraimmat valtaporvarit asuivat vanhassa muurein suojatussa keskiaikaisessa

kaupungissa eli Linnoituksessa, jossa sääty-yhteiskunnan eriarvoisuus näkyi karkeimmillaan. Kaupungissa oli useita kauniita vauraudesta ja rikkauksista kieliviä kivitaloja, mutta siellä oli myös hökkeleissä asuvaa köyhälistöä. Siikaniemen esikaupunki taas oli kauniisti ja suureksi rakennettu alue, jossa asusti enimmäkseen varakasta porvaristoa. Kaupungin kaakkoispäässä ja verraten uusin linnoitusvarustuksin suojatussa kaupunginosassa eli Vallissa ei elellyt muunlaista väkeä kuin pelkästään yksinkertaista, tilapäistöillä ja kerjäämisellä elantonsa hankkivaa raihnaista ja kivulloista kurjalistoa, joka ahtautuu pikkuruisiin ja ylettömän likaisiin kojuihin. Sieltä ei löytynyt ensimmäistäkään kunnollista rakennusta. Pantsarlahdessa asui enimmäkseen suomalaisia, ja siellä valtaa pitivät pappi ja itsensä ilkkurisesti Pantsarlahden pormestariksi nimittänyt pyöveli. Jokseenkin kolmannes itsensä työllä ja muiden työllä elättävästä ja veromaksavasta väestöosasta asui vanhassa kaupungissa, kolmannes Vallissa ja liki kolmannes Siikaniemessä. Pantsarlahden eläjissä sen sijaan oli vähemmän veromaksukykyisiä.²

noija ymmärtäessään, että Viipuriin ulkopuolisen oli vaikeampi asettua. Hänen toimintaansa tarkastellen voi hahmottaa Viipurissa olleita valtaapitävien valtakulttuurien muotoja ja vallattomien vastakulttuureja.⁴ Mikäli halusi viipurilaiseksi, ne oli tunnistettava ja kyettävä elämään niiden asettamien ehtojen mukaisesti. Moij teki sen tavallaan. Asettuessaan 1660-luvulla Viipuriin kauppias Anthoni Burchardtin kirjanpitäjäksi Moij valehteli olevansa kotoisin

Viihteet

- 1** Katso esimerkiksi Villstrand 2005, 26–28; Gustafsson 2008; Villstrand 2011, 51–55; Karonen 2014, 22–23, 166–167, 171.
- 2** Ruuth 1908, 296; Viikuna 2009, 126–127.
- 3** Lähteissä etunimi esiintyy muodoissa Paul, Pol ja Pål sekä sukunimi muodoissa Moij, Moi, Moj ja Mow.
- 4** Esimerkiksi Lagus 1893, 161–174; Ruuth 1908, 442–443; Halila 1944, 110–116; Riikonen 2008, 2–3; Chrispinsson 2011; Riikonen 2012, 41.
- 5** VRO 1672 (x:24), 25.9.1672, 215. Katso myös Villstrand 2005, 50–52.
- 6** Esimerkiksi Riikonen 2008, 2–3; Riikonen 2012, 41.
- 7** Ruuth 1908, 174–177, 183, 187–188, 306–307, 421–422; Katajala 2010, 140–144; Schweitzer 2013, 15–17. Kiinnostavasti saksalaiset vieroksuivat Viipurin kymnaasia ja suosivat paremminkin kotiopettajia ja yhteisopettajia, kunnes saivat perustetuksi oman saksalaisen koulun.
- 8** VRO 1638 (x:4), 14.4., 18.4.1638, 51–70; Ruuth 1908, 434–435. Teksti on mukailtu oikeuden muutoin niin kovin sekavasta pöytäkirjasta yhdistellen. Se ei siten ole suora käännös.
- 9** VKO 1666 (x:53), 26.6., 28.6.1666, 466, 468–473; Ruuth 1908, 434.
- 10** VRO 1671 (x:23), 9.12.1671, 426; Ruuth 1908, 434; Viikuna K 1985, 303–305. Martin hanhi saapui Ruotsiin paljolti kahta tietä, suursotien valloitusten ja saksalaisten kauppiaiden välityksellä. Tanskasta (Skoonestasta ja Hallannista) omittiin vieraanvarainen juoma- ja syömäjuhla, jopa oluen ryydittämä hanhipaisti. Sen sijaan pariutumisen ei näytä kuuluneen tanskalais-ruotsalaiseen versioon.
- 11** Ruuth 1908, 199–200.
- 12** VRO 1671 (x:23), 9.12.1671, 426–427.
- 13** VRO 1671 (x:23), 11.12.1671, 435; Ruuth 1908, 438.
- 14** VRO 1671 (x:23), 18.12.1671, 483–484. Katso myös Villstrand 2005, 18–19.
- 15** Esimerkiksi Viikuna 2015, 282–284.
- 16** VRO 1671 (x:23), 18.12.1671, 483–484.
- 17** VRO 1672 (x:24), 31.1., 3.2., 5.2., 7.2., 10.2.1672, 17–20.
- 18** VRO 1762 (x:24), 31.1., 3.2., 5.2., 7.2., 10.2.1672, 17–20.
- 19** VKO 1666 (x:53), 26.6., 28.6.1666, 466, 468–473.
- 20** Fur 2005, 352–353; Kjellberg 2005, 535–538; Englund 2007, 180–181.
- 21** Burke 1983, 178–196; Katajala 1994, 143–151; Lihatšev 1994, 23–30, 72–90; Katajala 1995; Bahtin 2002; Viikuna 2010, 103–104, 129–138.
- 22** Moij asui Burchardtin kamarissa vuoteen 1673 saakka. KA 8663: 528; 8664: 442.
- 23** VRO 1672 (x:24), 3.7.1672, 197.
- 24** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 197–198.
- 25** Pilkkään yhteisöllisenä, historiallisesti ja kulttuurisesti muotoutuvana ilmiönä kuului useimmiten myös muita huumorin osa-alueita kuin puhetta; pilkaksi voisi mieltää myös sanattoman, toista ihmistä vastaan suunnatun käyttäytymisen, eläimen matkimisen tai vastaavan toiminnan.
- 26** KA 8671: 508.
- 27** Viipurin oikeudenkäytöstä ja raadista Karonen 1994; Karonen 1995; Karonen 2010.
- 28** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 210–212.
- 29** Halmesvirta (ed.) 2011.
- 30** Lappalainen 2005, 167, 179, 185; Englund 2007, 168–169, 180–181.
- 31** Bahtin 1979, 334–354, 505–514; Lihatšev 1994, 9–11, 23–54; Viikuna 2010, 104.
- 32** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 208.
- 33** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 216.
- 34** VRO 1673 (x:24), 10.1.1673, 1.
- 35** Ruuth 1908, 177–180, 307–309; Tandefelt 2013, 55.
- 36** Ruuth 1908, 200, 299–300; Tarkiainen 1986.
- 37** KA 8678: 1–12.
- 38** VRO 1671 (x:23), 9.12.1671, 428, 432.
- 39** Esimerkiksi Schweitzer 2013, 15.
- 40** Tandefelt 2013, 54–55.
- 41** Ruuth 1908, 179–180.
- 42** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 206–207; Ruuth 1908, 278, 385–386, 402.

- 43** Vuonna 1685 kaupunki myönsi perinteisiin nojaten köyhtyneille porvareille ja suojelutta jääneille porvareiden leskille oikeuden harjoittaa esikaupungeissa olutkauppaa ja krouvausta. Samalla vaurailta kauppiailta tällainen liiketoiminta kiellettiin, heistä muutamat olivat kapakoita perustaneet ja altistaneet köyhät pahemmalle köyhyydelle. VRO 1685 (x:28), 17.1.1685, 5-6; Ruuth 1908, 281-282, 371, 373.
- 44** Lagus 1893, 109; Ruuth 1908, 257-259, 261, 269; Kostet 1995; Vilkuna 2009, 120-121; Kujala 2010, 323.
- 45** Gustafsson 1998; Eng 2001; Gustafsson 2008; Villstrand 2011, 51-55; Rähä 2012, 12-13.
- 46** Vilkuna 2013, 55-58; Karonen 2014, 166-167.
- 47** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 207.
- 48** KA 8636: 286; 8640: 197; 8643: 178; Ruuth 1908, 159-167, 287, 290; Vilkuna 2009, 121-125; Paula Mäkelän ja Hanna Pirisen artikkeli tässä teoksessa.
- 49** Ruuth 1908, 134-135; Villstrand 2005, 22.
- 50** VRO 1672 (x:24), 23.9.1672, 207-208; Ruuth 1908, 168-172, 181, 262-264, 289, 304.
- 51** VRO 1634 (x:2), 3.12.1634; VRO 1656 (x:6), 11.8.1656, 264-266; Ruuth 1908, 209-300, 309, 314-315, 318, 370, 403; Tandefelt 2013, 55. Muistin ja tapojen merkityksestä poliittisessa kulttuurissa Einonen 2009; Rähä 2011.
- 52** VRO 1674 (x:25), 11.4., 13.4., 15.4., 8.7.1674, 85-89, 118-119.
- 53** Esimerkiksi VRO 1673 (x:24), 25.6., 22.7.1673, 13.4.1674, 152, 173; VRO 1674 (x:25), 85.
- 54** VRO 1675 (x:25), 8.11.1675, 232-233.
- 55** KA 8683: 77; 8684: 101; 8687: 85; 8689: 90.
- 56** Esimerkiksi 1677 Paul Moij oli Johann Remmertin lesken, Elisabethin asianajajana. VRO 1678 (x:26), 6.2.1678, 18.
- 57** VKO 1682 (x:60), 10., 14., 17.11.1682, 120, 121, 126.
- 58** VKO 1682 (x:60), 22.6.1682, 69.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA)

Viipurin ja Savonlinnan läänin läänintilit.

Viipurin kämnerinoikeuden (VKO) ja raastuvanoikeuden (VRO) tuomiokirjat.

Lähdejulkaisut

Durchman (utg.) 1929. Durchman, Osmo (utg.), Domkyrkans i Viborg räkenskaper 1655-1704. Suomen Sukututkimusseuran Vuosikirja XII. Helsinki: Suomen Sukututkimusseura.

Tutkimuskirjallisuus

Bahtin 1979. Bahtin, Mihail, Kirjallisuuden ja estetiikan ongelmia. Suomentaneet Kerttu Kyhälä-Juntunen ja Veikko Airola. Moskova: Kustannusliike Progress.

Bahtin 2002. Bahtin, Mihail, Francois Rabelais. Keskiajan ja renessanssin nauru. Suomentaneet Tapani Laine ja Paula Nieminen. Helsinki: Like.

Burke 1983. Burke, Peter, Popular Culture in Early Modern Europe. New York: Harper Torchbooks.

- Chrispinsson 2011.** Chrispinsson, John, Den glömda historien. Om svenska öden och äventyr i öster under tusen år. Stockholm: Norstedts.
- Einonen 2009.** Einonen, Piia, Tradition and Memory in Shaping the Political Culture. Sixteenth- and Seventeenth-Century Urban Societies in the Swedish Realm. Teoksessa Petri Karonen (ed.), Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500–1800. *Studia Historica* 79. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Eng 2001.** Eng, Torbjörn, Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformen och begrepp från Vasa till Bernadotte. *Studia Historica Upsaliensia* 201. Uppsala: Uppsala universitet.
- Englund 2007.** Englund, Peter, Kuningatar Kristiina. Tyttökuningas. Suomentanut Reino Ekholm. Helsinki: WSOY.
- Fur 2005.** Fur, Gunlög, Invandrare och samer. Teoksessa Jakob Christernsson (red.), Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden. Lund: Signum.
- Gustafsson 1998.** Gustafsson, Harald, The Conglomerate State. A Perspective on State Formation in Early Modern Europe. *Scandinavian Journal of History* 23:3–4.
- Halila 1944.** Halila, Aimo, Me raatiherrat ja porvarit. Porvoo: WSOY.
- Gustafsson 2008.** Gustafsson, Harald, De överlappade pusslen. Om partikulariska och multietniska konglomeratstater i tidigmoderna tid. Teoksessa Engman, Max, Villstrand, Nils Erik (red.), Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket. Helsingfors: SLS.
- Karonen 1994.** Karonen, Petri, Viipurin raastuvanoikeudessa vuonna 1634 tehdyt oikeudenkäynti uudistukset ja niiden vaikutus kaupungin oikeudenhoitoon. *Lakimies* 92: 6.
- Karonen 1995.** Karonen, Petri, Raastuvassa tavataan. Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurvalta-aikana. *Studia historica Jyväskyläläisiä* 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karonen 2010.** Karonen, Petri, Viipurin hallinto ja oikeudenhoito 1600-luvulla. Teoksessa Viipurin läänin historia III. Suomenlahdelta Laatokalle. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin edistämisseätiö.
- Karonen 2014.** Karonen, Petri, Pohjoinen suurvalta. Suomi ja Ruotsi 1521–1809. *Kirjokansi* 63. Helsinki: SKS (4. painos).
- Katajala 1994.** Katajala, Kimmo, Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697. *Historiallisia Tutkimuksia* 185. Helsinki: SHS.
- Katajala 1995.** Katajala, Kimmo, Oliko talonpoika rivo sälli? Uuden ajan alun ihmisen arviointia. *HAik* 93: 2.
- Katajala 2010.** Katajala, Kimmo, Karjala rajamaana. Viipurin läänin historia 1534–1617. Teoksessa Viipurin läänin historia III. Suomenlahdelta Laatokalle. Toimittaneet Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa, Jouko Nurmiainen. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin edistämisseätiö.
- Kjellberg 2005.** Kjellberg, Erik, Baletten. Teoksessa Jakob Christernsson (red.), Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden. Lund: Signum.
- Kostet 1995.** Kostet, Juhani, Cartographia urbium Finnicarum. Suomen kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa. *Monumenta cartographica septentrionalia* 1. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Kujala 2010.** Kujala, Antti, Viipurin Karjala, Käkisalmen lääni ja Inkerinmaa Ruotsin suurvaltakaudella. Teoksessa Viipurin läänin historia III. Toimittaneet Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa, Jouko Nurmiainen. Suomenlahdelta Laatokalle. Lappeenranta: Karjalaisen Kulttuurin edistämisseätiö.
- Lagus 1893.** Lagus, Gabr., Kuvauksia Wiipurin historiasta I–II. Suomentanut P. H. Suuronen. Wiipuri: Wiipurin kaupunki.
- Lappalainen 2014.** Lappalainen, Mirikka, Suku, valta, suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa. Helsinki: WSOY.

- Lihatšev 1994.** Lihatšev, Dmitri, Johdatus nauruun. Reunamerkitöjä venäläisyydestä. Suomentanut Erkki Peuranen. Pietari-säätiön julkaisuja 1. Helsinki: Taifuuni.
- Riikonen 2008.** Riikonen, Hannu K., Laus urbis in Seventeenth-Century Finland. Georg Haveman's Oratio de Wiburgo and Olof Hermelin's Viburgum. Teoksessa Harsting, Pernille, Viklund, Jon (eds.), Rhetoric and Literature in Finland and Sweden, 1600–1900. Nordic Studies in the History of Rethoric 2. Copenhagen: Nordisk Netwaerk for Retorikkens Historie.
- Riikonen 2012.** Riikonen, H. K., Jaakko Juteini – suomalaisen satiirin uranuurtaja. Teoksessa Huhtala, Liisi, Supponen, Sanna (toim.), Viipurin viisas – näkökulmia Jaakko Juteiniin. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 16. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- Ruuth 1908.** Ruuth, J. W., Viipurin kaupungin historia. Viipuri: Viipurin kaupunki.
- Räihä 2011.** Räihä, Antti, Övergångsprocess, besittningstagande och lokala sedvänjor. Erövrade provinser under den nya överheten i Ryssland och Sverige under 1600- och 1700-talen. Scandia 77:1.
- Räihä 2012.** Räihä, Antti, Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla. Jyväskylä Studies in Humanities 183. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Schweitzer 2013.** Schweitzer, Robert, Saksalainen Viipuri. Teoksessa Paavolainen, Pentti, Supponen, Sanna (toim.), Monikulttuurisuuden aika Viipurissa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- Tandefelt 2013.** Tandefelt, Marika, Viipurinruotsalaiset. Teoksessa Paavolainen, Pentti, Supponen, Sanna (toim.), Monikulttuurisuuden aika Viipurissa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura.
- Tarkiainen 1986.** Tarkiainen, Kari, Se vanha vainooja. Käsitykset itäisestä naapurista livana Julmasta Pietari Suureen. HTutk 132. Helsinki: SHS 1986.
- Vilkuna 1985.** Vilkuna, Kustaa, Vuotuinen ajantieto. Vanhoista merkkipäivistä sekä kansanomaisesta talous- ja sääkalenterista enteineen. Helsinki: Otava.
- Vilkuna 2009.** Vilkuna, Kustaa H. J., Neljä ruumista. Helsinki: Teos.
- Vilkuna 2010.** Vilkuna, Kustaa H. J., Katse menneisyyden ihmiseen. Valta ja aineettomat elinolot 1500–1850. Historiallisia Tutkimuksia 253. Helsinki: SKS.
- Vilkuna 2013.** Vilkuna, Kustaa H. J., Die schwedische Reichskultur und Finnland 1500–1800. Teoksessa Anssi Halmesvirta (Hrsg.), Land unter dem Nordlicht. Eine Kulturgeschichte Finnlands. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Vilkuna 2014.** Vilkuna, Kustaa H. J., Viina miehen mitta. Vapaa-ajalla rakennettu miehekkyyys 1550–1850. Teoksessa Markkola, Pirjo, Östman, Ann-Catrin, Lamberg, Marko (toim.), Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia. Tampere: Vastapaino.
- Vilkuna 2015.** Vilkuna, Kustaa H. J., Juomareiden valtakunta. Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850. Kitka-sarja 001. Helsinki: Teos.
- Villstrand 2005.** Villstrand, Nils Erik, Stormaktstidens politiska kultur. Teoksessa Jakob Christernsson (red.), Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden. Lund: Signum.
- Villstrand 2011.** Villstrand, Nils Erik, Norstedts Sveriges historia 1600–1721. Stockholm: Norstedts.